

qiymətlərinin işə salınma və tətbiq edilməsinin qayda və şərtlərini müəyyənləşdirir, onun əsasında da gömrük rüsumu təyin edir. Hədd qiymətləri daxili bazarda ayrı-ayrı məhsul növlərinin mövcud qiymətləri əsasında hesablanır.

Respublikanın kənd təsərrüfatında və bütövlükdə aqrar-sənaye kompleksində cərəyan edən iqtisadi proseslər, demək olar ki, tamamilə bazar mexanizminin təsiri altında gedir və bu, ayrı-ayrı istehsal sahələrinin zəruri tempdə və nisbətlərdə inkişafını təmin etmir.

Ona görə də aqrar-sənaye kompleksinin və onun tərkib hissəsi kimi kənd təsərrüfatının lazımi səviyyədə inkişafını təmin etmək üçün iqtisadi proseslərin tənzimlənməsinə ehtiyac yaranır. Aqrar-sənaye kompleksində, xüsusilə də kənd təsərrüfatında formalaşmış konkret vəziyyət müxtəlif qiymət növlərinin tətbiqini zəruri edir. Deyilənləri nəzərə alaraq yeni iqtisadi şəraitdə kənd təsərrüfatında tətbiq oluna biləcək qiymət sisteminin tərkibinin aşağıdakı qiymət növlərindən ibarət olması məqsəduyğundur: sərbəst qiymətlər, müqavilə qiymətləri, topdansatış qiymətləri, pərakəndə satış qiymətləri, müqayisəli qiymət-

lər, tədarük qiymətləri, girov qiymətləri, məqsədli qiymətlər və təminatlı qiymətlər.

Kənd təsərrüfatında müxtəlif qiymət növlərini tətbiq etmək və onların bir-biri ilə bağlılığını yaratmaqdan ötrü bu sahədə xarici ölkələrin təcrübəsi öyrənilməlidir. Müxtəlif qiymət növlərinin tətbiqi kənd təsərrüfatında sərbəst qiymətmələgəlməsinin əsaslarını daşıtmamalı və bütün hallarda sərbəst qiymətlər iqtisadi inkişafda strategiyanın müəyyənləşdirilməsi üçün əsas olmalıdır.

Dövlət əsaslandırılmış pul-kredit və valyuta siyasəti yürütməklə, düzgün vergi siyasəti aparmaqla, dövlət tədarükü, xərclərin tənzimlənməsi, əsaslı vəsait qoyuluşu siyasəti və düzgün amortizasiya normaları tətbiq etməklə (əgər istehsal vasitələri istehsalçının öz mülkiyyətində deyilsə) tələb-təklif nisbətində və qiymətlərin səviyyəsinə bilavasitə təsir göstərməli və cəmiyyət miqyasında onu tənzimləməlidir. Əksər bazar iqtisadiyyatı ölkələrində olduğu kimi torpaq rentası, əmək haqqı sistemi, gömrük rüsumları, konyuktura dəyişiklikləri, reklam xərcləri və s. iqtisadi faktorların qiymətlərin səviyyəsinə təsiri nəzərə alınb tələb və təklif arasındakı tarazlığın əldə edilməsinə istiqamətləndirilməlidir.

ƏDƏBİYYAT

1. Abbasov A. B. Sahibkarlıq fəaliyyəti: növləri, təşəkkülü və inkişaf problemləri. Bakı. 1998, 212 s. 2. İqtisadi nəzəriyyə. Azərb. MEA-nın müxbir üzvü, əməkdar elm xadimi, i.e.d., professor T.S. Vəliyevin, i.e.d., professor P.Ə. Babayevin və i.e.d., professor M.X. Meybullayevin ümumi elmi redaktəsi ilə. Bakı, 2001, 691 s. istinad, s. 158; 151; 152. 3. «Aqrar bazanın formalaşmasının iqtisadi problemləri», i.e.d., prof. Ə.Ç. Verdiyev, i.e.d., prof. İ.Ş. Qarayev, Bakı – 2000, səh. 256. 4. Афанасев В., Пашков А. Государственное регулирование экономики. Ж: «Экономика сельского хозяйства России», №4, 203, 48 с. ссылка, с. 18; 19. 5. Коваленко Н.Я. Экономика сельского хозяйства, М., 1999, 439 стр.

AQRAR SAHİBKARLIĞIN İNKİŞAFINDA KREDİTLƏŞMƏNİN MÜTƏRƏQQİ ÜSULUNUN TƏTBİQİNİN ROLU

İ.S.NƏZƏROV, aspirant
Azərbaycan ETKTİ və Tİ

Aqrar bölmənin inkişaf səviyyəsinin təhlilindən aydın olur ki, Azərbaycanda islahatların birinci mərhələsinin uğurla başa çatmasına torpaq və mülkiyyətin özəlləşdirilməsinə, xüsusi təsərrüfatların yaradılmasına və sahibkarlığın formalaşmasına baxmayaraq hələlik bir çox kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalının artmasına və iqtisadi səmərəliliyinin yüksəldilməsinə nail olunmur. Bunun başlıca səbəbi aqrar bölmədə fəaliyyət göstərən kənd (fermer) təsərrüfatlarının və digər

hüquqi və fiziki subyektlərin maliyyə vəsaitlərinin çatışmaması və onlar üçün bazar rəqabətli mühitin yaradılmamasıdır.

Materialların təhlili göstərir ki, aqrar bölmədə fəaliyyət göstərən xüsusi təsərrüfatların və sahibkarların kapital qoyuluşu üçün lazımi qədər maliyyə vəsaitinin olmaması kənd təsərrüfatının stukturunun düzgün formalaşmasına, istehsalın normal səviyyədə artırılmasına şərait yaratmır, bazara keyfiyyətli və rəqabət qabiliyyətli məhsullar çıxarılmasını və əhalinin ərzaqa

tələbatını ödənilməsinə tələb edir.

Bu əsasən ona görə baş verir ki, hazırda əksər bölgələrdə zəruri istehsal resursları (kübrelər, kimyəvi maddələr, toxum, yem, elektrik enerjisi, ehtiyat hissələri, tikinti materialları və s.) əldə etmək üçün maliyyə imkanlarının məndud olmasına görə sahibkarlara məxsus torpaq və əmlak onların sosial-iqtisadi yüksəlişini təmin etmir. Bütün bunların aradan qaldırılması isə sahibkarlıq formalarının maliyyə-kredit mexanizmindən, onun fəaliyyət formasından asılıdır.

Ona görə də aqrar sahədə yaradılmış xüsusi təsərrüfatların, sahibkarların və başqa özəl suturukturların səmərəli fəalliyəti, hər şeydən əvvəl, yeni təsərrüfatçılıq formalarına uyğun olan maliyyə-kredit mexanizminin qurulmasını tələb edir. Bütün bunlar nəzərə alınaraq uyxunl respublikamızın aqrar bölməsində maliyyə-kredit mexanizminin təkmilləşdirilməsi, onun azad bazar iqtisadiyyatının tələblərinə uyğundaşdırılması mühüm vəzifə kimi qarşıda durur.

Tədqiqat göstərir ki, sahibkarlıq şəraitində maliyyə-kredit mexanizminin düzgün fəaliyyət göstərməsi, onun təkmilləşdirilməsi və müasir dövrün tələbləri səviyəsində qurulması ilə yanaşı sahibkarlara maliyyə-kredit mexanizminin siyasi, hüquqi, iqtisadi və digər məzmunu barədə biliklərin verilməsi və onlardan səmərəli istifadə edilməsi üzrə qabaqcıl təcrübələrin öyrədilməsi olduqca vacibdir.

Bununla əlaqədar olaraq inkişaf etmiş bir çox qabaqcıl ölkələrdə olduğu kimi Azərbaycanda da Dünya Bankı tərəfindən maliyyələşirilən kənd təsərrüfatının inkişafı və kreditləşməsi layihəsi daxilində aqrar bölmədə kreditləşmənin daha mütərəqqi üsullarından istifadə edilməsi nəzərdə tutulmuşdur. Belə ki, aqrar bölmədə fəaliyyət göstərən sahibkarlara kredit verilməsində müasir dövrün tələblərinə uyğun olan birgə borclular qrupunun vəsaitindən istifadə olunması məqsədəuyğun hesab edilmişdi.

Bu tədbirin müvəffəqiyyətlə həyata keçirilməsini təmin edilməsi məqsədi ilə respublikanın beş regionunun (Naxçıvan MR, Beylaqan, Lənkəran, Gəncə və Şəki) 27 rayonunu əhatə etməklə 200 belə qrup yaradılmışdır. Birgə borcluların kreditləşməsi məsələsinin həll edilməsi icrası Kredit agentliyinə həvalə olunmuşdur. Respublikamızda yaradılan birgə borclular qrupu

özünə yardım istiqamətli kiçik, iqtisadi cəhətdən zəif, könüllü və qarşılıqlı razılığa gələn qruplardan ibarət olaraq formalaşır. Bu qrupların idarə olunması işinin mümkün qədər asanlaşdırılmasının və fəaliyyətinin səmərəli təşkil olunmasının təmin edilməsi üçün onlara 10-dan 20-yə qədər fiziki şəxslərin (sahibkarların) daxil edilməsi məqsədəuyğun hesab olunur.

Birgə borclular haqqında əsasnaməyə uyğun olaraq həmin qurupa üzv olan şəxslər yalnız eyni yaşayış məntəqəsinin (kəndin) sakinləri olmalıdırlar. Qurupda qərarların qəbul edilməsində hər hansı ailənin və təsərrüfatın, yəni kəndli-fermer təsərrüfatının, kiçik müəssisələrin, istehsal kooperativinin və s. hökmranlığına yol verilməməsinin təmin edilməsi, bir quruma daha çox kredit verilməsi, digərlərinə əksinə tələbatdan az kredit ayrılması və başqasının isə ümumiyyətlə kreditdən istifadə etmək imkanından məhrum olunması və başqa neqativ hallara yol verilməməsi üçün bu qurupa hər bir təsərrüfatın yalnız bir nümayəndəsi üzv ola bilər. Bundan başqa birgə borclular qrupuna üzv olmaq arzusunda olan təsərrüfatın, sahibkarın, fiziki şəxsin heç bir fiziki və hüquqi şəxsə heç bir borcu olmamaqla yanaşı onlar iqtisadiyyat və yaxud kənd təsərrüfatı sahəsində ən azı bir illik təcrübəyə malik olmalıdırlar. Birgə borcluların formalaşması və fəaliyyəti göstərməsinə dair əsasnaməyə uyğun olaraq hökumət işçiləri və icraçı Kredit agentliyi birgə borclular qrupunun üzvü ola bilməzlər.

Kredit almaq sahəsində birgə borclular mühüm üstünlüklərə malikdirlər. Belə ki, kredit almaqla əlaqədar olaraq onlar birləşmək, milli bankdan lisenziya almaq hüququna malikdirlər. Bu zaman onların əmlakının girov qoyulması tələb olunmur və onlar fiziki şəxs kimi kredit almaq hüququna malikdirlər. Onu da göstərmək lazımdır ki, birgə borclular aldıqları kredit və ona hesablanmış faizə görə birgə və fərdi məsuliyyət daşıyırlar. Beləliklə, birgə borclular qrupuna daxil olanların hər birinin borcu üçün digər üzvlər zəmin olur və hər hansı bir üzv kredit faizinin vaxtında qaytarmadığı halda bütün üzvlər bu kredit üçün cavabdehliyə malikdirlər. Belə zəmanət olmadıqda icraçı Kredit agentliyi tərəfindən birgə borcluların heç bir üzvünə kredit ayrılmır. Bundan başqa birgə borcluların

üzvlərindən hər hansının kredit və faiz borcu olduğu halda qrupun xüsusi icazəsi olmadan və bu məsələ onların iclasında müzakirə edilmədən üzvlərdən heç biri ona məxsus torpaq sahəsini və heyvanlarını satmaq hüququna malik deyildir.

Birgə borclular qurupunun üzvünə özünə məxsus əmlakını satmaq üçün icazə verildiyi halda isə onun satışından daxil olan vəsait ilk növbədə kredit və faiz borcunun ödənilməsinə ayrılmalıdır. Yalnız belə olduğu halda onlar yenidən kredit almaq hüququna malik olurlar. Birgə borclular tərəfindən kreditlər vaxtından əvvəl qaytarıldığı halda onlar gələcəkdə daha çox və yeni kredit almaq imkanını əldə edirlər.

Birgə borclulara verilən kreditlərin təyinatı onların məşğul olduqları və mənfəət əldə etdikləri iqtisadi fəaliyyət növündən asılı olur. Özəlləşdirmənin müvəffəqiyyətlə aparıldığı, xüsusi təsərrüfatların və sahibkarların formalaşdığı hazırki dövrdə birgə borcluların vəsaitindən kredit müxtəlif fəaliyyət növünə verilir. Birgə borcluların vəsaitindən borc vermə proqramına başlamaq üçün kreditlər ilk növbədə toxum istehsalı, meyvə bağlarına qulluq, heyvanların bəslənməsi, hər hansı kiçik ticarət və biznes fəaliyyəti, icarə xidmətləri, müxtəlif istehsal xarakterli xidmətlər və digər məqsədlərə verilir.

İlkin mərhələdə kreditlə qısa müddətli olmaqla 6-12 aya verilir və kreditdən istifadəyə görə illik faiz dərəcəsi 25% müyyən edilir. Lakin bu faiz daimi deyildir və Milli Bankın müyyən etdiyi faiz dərəcəsinə uyğun olaraq kredit ödəmə müddətində dəyişilir. Bundan başqa üzürsüz səbəblərdən vaxtında qaytarılmayan kreditə görə müəyyən cərimə faizi də tətbiq edilir.

Təcrübə göstərir ki, xüsusi təsərrüfatların və sahibkarların fəaliyyətinin gücləndirilməsi üçün onların infrastrukturunu yaradılmalı, maddi-texniki bazası möhkəmləndirilməli, onlardan səmərəli istifadə edilməli və istehsalın artırılması imkanları genişləndirilməlidir. Bunların həyata keçirilməsi maliyyə imkanları ilə bağlıdır. Birgə borclular qurupuna məhdud miqdarda vəsait

tindən alınan az miqdarda kreditlər isə bu tədbirləri tələb olunan səviyyədə həyata keçirmək qeyri mümkündür.

Xüsusi təsərrüfatların və sahibkarlığın müasir inkişafı şəraitində onların maliyyə problemlərinin müvəffəqiyyətlə həllini təmin etmək məqsədi ilə birgə borcluların daha böyük məbləğdə kredit ala bilmələri üçün ya Kredit İttifaqı yaratmalı, ya da ərazilərində fəaliyyət göstərən Kredit İttifaqlarına üzv olmalıdırlar. Məlum olduğu kimi, Kredit İttifaqlarına üzv olmaq üçün onların nizamnamə fondlarına pay haqqı qoyulmalıdır. Birgə borclular qrupları üzvlərinin əksəriyyəti isə tələb olunan belə vəsaitə malik deyildirlər. Buna görə də birgə borcluların icraçı Kredit Agentliyi, birgə borclular qurupu üzvləri adından kreditləri və faizləri vaxtında qaytaranlara kreditdən istifadə üçün onlar tərəfindən ödənilən 25% vəsaitin 15%-ni Kredit İttifaqlarına üzv olmaq üçün nizamnamə fondlarına ayırmaq hüququna malikdirlər. Bu birgə borclular qurupunun üzvləri daha çox kredit almaqla öz fəaliyyətini xeyli genişləndirməkdə reyal imkanlar yaradır.

Qeyd etmək lazımdır ki, Dünya Bankı tərəfindən maliyyələşdirilən kənd təsərrüfatının inkişafı və kreditləşməsi layihəsi çərçivəsində kreditləşmənin yeni forması olan birgə borclular vasitəsi ilə aparılması ölkəmizdə ilk dəfədir ki, həyata keçirilir. Ona görə də hələlik bu sahədə bəzi nöqsanlara və çatışmamazlıqlara yol verilə bilər. Bunun qarşısının almaq məqsədi ilə məqsədi ilə kreditləşməni həyata keçirən icraçı Kredit agentliyi Səhmdar Cəmiyyəti və onun yerlərdəki regional nümayəndələri (məsləhətçiləri) birgə borclulara hər zaman kreditin alınmasında, istifadəsində, qaytarılmasında və digər məsələlərdə təmənnasız məsləhətlər verir və əməli köməkliklər göstərirlər.

Tədqiqat göstərir ki, aqrar sahədə fəaliyyət göstərən sahibkarlar birgə borclular qrupunun vəsaitindən kredit almaqla öz fəaliyyətini səmərəli qura bilirlər. Ona görə də kreditləşmənin bu növünün daha da genişləndirilməsinə nail olunmalıdır.

ƏDƏBİYYAT

1. «Sahibkarlıq haqqında» Azərbaycan Respublikasının qanunu. 2001.
2. Azərbaycan Respublikasının regionlarının sosial iqtisadi inkişafı Dövlət proqramı (2004-2008).
3. İsgəndərov F.B. Aqrar sahədə kredit siyasəti «Azərbaycan aqrar elmi» №4-6, 2004 səh 16-26.
4. Hacıyev H.Ə. Aqrar bölmənin sosial-iqtisadi inkişafında kreditləşmənin əhəmiyyəti. «Maliyyə və uçot» jurnalı, №8 2004 səh 31-36